

**DRAGUL MEU
WALLACE**

Cătălin Vasilescu (n. 1959), profesor de chirurgie la Universitatea de Medicină și Farmacie din București și șef al Disciplinei Chirurgie Generală a Institutului Clinic Fundeni, a adus contribuții importante în chirurgia oncologică, chirurgia robotică și cercetarea medicală, mai ales în genomică. Are preocupări constante pentru istoria medicinei și istoria ideilor, mai ales din timpul Primului Război Mondial, domenii în care a publicat articole despre Dimitrie Gerota („Istoria lucrului bine făcut“, 2005), Toma Ionescu („Thoma Ionescu sau Wilhelm von Waldeyer? Istoria unei idei călătoare“, 2010), Victor Gomoiu („Operația Thoma Ionescu–Victor Gomoiu“, 2016), Fritz Haber („Chimia aerului – tragicul caz al lui Fritz Haber, laureat al Premiului Nobel și criminal de război“, 2020). A publicat volumele: *Bestiar: Șapte povestiri cu chirurghi și scandaloașele lor operații* (Humanitas, 2023) și, împreună cu Mircea Flonta, *Ce este mai presus de orice? Lumea cercetătorilor între iubirea de patrie și spiritul universalist al științei în timpul Primului Război Mondial* (Humanitas, 2020).

CĂTĂLIN VASILESCU

**DRAGUL MEU
WALLACE**

ISTORIA ZILEI ÎN CARE SIR CHARLES
DARWIN ȘI-A PIERDUT ELEGANȚA

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Cuprins

Introducere.....	II
1. Foc, domnule Wallace! Arde bricul <i>Helen!</i>	17
2. Naufragiul. Londra. Știința victoriană	54
3. În țara urangutanului. Sarawak Law Paper	83
4. Linia lui Wallace. Wallaceea	128
5. În țara păsării paradisului. Ternate Essay	157
6. Fotoliul lui Darwin	181
7. În locul lui	206
8. Ce ne facem, domnilor? Trei oameni furioși	226
9. 1 iulie 1858. Ziua în care Charles Darwin și-a pierdut eleganța.....	246
10. Dragul meu Wallace	268
Epilog	285
Anexa 1 Sarawak Law Paper	291
Anexa 2 Ternate Essay	309
Anexa 3 Principiul divergenței.....	333
<i>Note</i>	351

Introducere

Trebuia să fie o carte a respectului și a recunoștinței. O carte a admirației.

Când m-am ocupat de lupta pentru prioritate în chirurgie, am descoperit pasiuni care au îmbrăcat forme extreme: înșelăciune, escrocherie, trădare și chiar crimă (asasinarea lui Johannes Wirsung din gelozie științifică este un exemplu). Și mi-am spus, epuizat și trist, că ar fi timpul să găsesc câteva cazuri de modestie, generozitate și, poate, recunoașterea meritelor adversarului. Chiar dacă pentru asta trebuie să depășesc domeniul strict medical.

Nu a fost ușor, multe lucruri erau discutabile și, de aceea, nepotrivite pentru a fi puse în balanță cu cele clare, negative, de ticăloșie și minciună. „Binele n-are trecut, n-are viitor, pare a fi în rostul lumii. Doar răul e problematic, cere explicație.”¹ Răul este mult mai ofertant din punct de vedere literar, ispiteste autorii și atrage atenția publicului.

Am dorit să scriu de această dată o carte senină, o carte albă a competiției științifice.

Părea că am reușit; am găsit nu doar una, ci chiar două situații potrivite; cazurile Alfred Russel Wallace – Charles Darwin și Émile Roux – Emil von Behring. Ambele sunt momente ale istoriei îndepărtate, ale științei secolului al XIX-lea,

dar mi-am zis că, dacă a trecut atâta timp, patimile susținătorilor de toate părțile se vor fi estompat. Iar documentarea va fi mai ușoară, se vor fi acumulat analize, biografii, exegeze accesibile. „Va fi o carte frumoasă“, mi-am zis, despre niște distinși savanți ai secolului al XIX-lea, oameni gata de uitare de sine, într-o vreme când încă se mai foloseau pe scară largă cuvinte ca „demnitate“, „cavalerism“ și, mai ales, „onoare“. Să dau o lecție morală lumii științifice contemporane!

Zis și făcut! Mi-am suflecat mânecile și, fără să mai stau pe gânduri, am început să mă documentez. Multe articole sunt ușor de găsit pe internet, eram convins că o informare de câteva zile va fi suficientă pentru două texte delicate, exemplare, educative. La acel moment, problema era că nu voi avea mare lucru de scris, așa că mă gândeam chiar că ar fi bine să mai găsesc ceva. Nu părea a fi destul material pentru o carte.

Am constatat însă că, pe măsură ce citesc, lucrurile îmi devin tot mai neclare. „Ceva nu e în regulă“, mi-am zis și eu, împreună cu unul dintre simpaticele personaje ale cărții. M-am gândit că, poate, o fi din cauză că nu știu destule despre Wallace. Am lucrat la asta, încet-încet, de-a lungul a doi ani, s-au adunat monografie după monografie, ba cumpărată pe Kindle, ba comandată pe Amazon, ba găsită în anticariate cam peste tot și în Europa și America de Nord. O carte te trimite la alta, sursele trebuie verificate, mai ales când începi să faci afirmații contra curentului. Am încercat, destul de timid, e drept, să deschid o discuție cu cărturari pe care îi respect și care se ocupă de istoria științei. Tema a fost respinsă cu răceală și am fost sfătuit de două ori (parcă s-ar fi vorbit) să nu mă bag unde nu-mi fierbe oala. Asta m-a stimulat, pentru că toată viața am adorat să mă bag unde nu-mi fierbe oala! „Ești victima lecturilor tale“, mi s-a spus vag amical, ca și când cineva ar putea să se pronunțe în această chestiune altfel decât sub influența unor lecturi! Observația, evident, m-a mobilizat în continuare. Au

urmat alte monografii, multe aduse în valiză de prieteni din America și din Germania, și articole la care nu aveam acces, trimise și ele de prin universități apusene. „Dacă sunt victima lecturilor, atunci măcar să fiu corupt de cele mai bune, de cele mai interesante, de cele mai relevante.“ În paranteză fie zis, datorez acestei vorbe spuse pesemne într-o doară faptul că la momentul în care predau manuscrisul editurii am citit nu mai puțin de 32 de cărți despre Wallace și disputa de prioritate Wallace/Darwin. Aflând în ce hal am ajuns, alt prieten mi-a atras atenția sever: „E prea mult! Exagerezi!“ Influențabil cum sunt, complexat că eu, un doctor *terre-à-terre*, intru cu bocancii în teritoriul delicateții intelectuale, al subtilităților speculative, al teoreticului inefabil, al finelor mecanisme biologice, m-am oprit imediat. „Nu e bine să exagerez“, mi-am zis, „a venit momentul să mă apuc de scris“; ceea ce, cum se vede, am și făcut.

Mare mi-a fost surpriza! Am găsit cu totul altceva decât m-am așteptat. Un formidabil savant, un scriitor strălucit, asta a fost Alfred Russel Wallace. Iar ceea ce i s-a întâmplat chiar nu a fost deloc în regulă! Pe măsură ce aflam mai multe, nedumerirea mea creștea. Patima nu este bună pentru un autor care judecă o cauză de o asemenea anvergură și care este de dorit să nu se lase purtat de propriile umori. Începeam să fiu părtinitor, iar textul devenise prea voluminos și chiar nu mai era spațiu pentru expunerea de argumente complicate, aride și plictisitoare, cu note și para-note de subsol sau de final. Mai mult decât să conving am încercat să înțeleg și să explic.

Cât despre cazul Roux–Behring, șantierul de care ar trebui să mă apuc acum, nu știu ce să zic. Am inima strânsă. Și nu atât cu gândul la eroii principali, ci mai degrabă fiindcă, pentru a ajunge la ei, trebuie să intru în curtea lui Louis Pasteur. Mă întreb ce voi găsi acolo. Că în grădina lui Charles Darwin uite peste ce am dat!

În fine, este bine ca, din capul locului, să fac câteva declarații lămuritoare:

1. Nu sunt creaționist. Cred că există un proces de evoluție a speciilor (deși am obiecții stilistice la folosirea termenului „evoluție“) în care selecția naturală joacă un rol important. Acest proces material este guvernat de legi naturale.
2. Charles Darwin a fost un geniu fără egal, pe bună dreptate considerat „un Newton“ al biologiei. Modelul lui de evoluție a speciilor prin selecție naturală se bucură astăzi de o largă acceptare.
3. A fost un savant foarte corect, interesat în cel mai înalt grad de adevărul științific. A avut un comportament în general onest de-a lungul întregii sale vieți. În mod excepțional, față de Alfred Russel Wallace, a greșit grav. Despre asta este cartea pe care o citiți.

*

Și de această dată am primit amabilul sprijin al prietenilor care și-au găsit vreme să citească manuscrisul: scriitoarea Ioana Pârvulescu, dr. Cornel Marinescu, prof. Lazăr Vlăsceanu, prof. Adrian Miroiu au avut observații și comentarii pentru care nu pot să le mulțumesc îndeajuns. Iar cărțile rare la care am ajuns prin efortul domnilor Dan și Andrei Matei au constituit chiar punctul de plecare al proiectului. Un proiect care nu a fost lipsit de dificultăți. Domnul Andrei Pleșu a găsit cu generozitate cele mai potrivite cuvinte pentru a-l scoate din impas.

Domnul academician Mircea Flonta este autorul celei mai complete și mai pătrunzătoare analize a gândirii lui Darwin apărute în România. Volumul publicat de domnia sa (*Darwin și după Darwin: Studii de filozofie a biologiei*) la Editura Humanitas în 2010 mi-a fost extrem de util în sistematizarea ideilor de evoluție a speciilor prin selecție naturală în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

În fine, trebuie să răspund și acelor care se întreabă cu (o aparentă) îngrijorare „când mai are timp de scris un chirurg care stă mai toată vremea la spital, pe secție printre pacienți sau în sala de operație“? Răspund, cu recunoștință pentru grija pe care mi-o poartă: de la ora patru la ora șase dimineața. Înainte de ivirea zorilor, când domnește liniștea deplină, după ce Stela, pisica noastră, mă trezește cu o remarcabilă exactitate ca să primească prima gustare a zilei, și până la ora plecării spre spital. Acelor două ore dăruite de prietena mea felină le datorez scrisul din afara domeniului medical. Așa că un titlu corect pentru carte ar fi putut fi „De la patru la șase dimineața“. Dar, pentru că asta cu siguranță ar fi stârnit nedumeriri și ar fi putut deruta cititorul, rămân la „Dragul meu Wallace“.

CAPITOLUL 1

Foc, domnule Wallace! Arde bricul *Helen*!

Micul-dejun în cabina strâmtă a bricului *Helen* nu este întotdeauna o plăcere; valurile te aruncă de la babord la tribord și înapoi, ești izbit dintr-un perete în altul, pe măsura îngustă abia au loc farfuria și cana și se poate întâmpla să te trezești cu tacâmurile căzute în pat; dar în acea zi de vineri 6 august 1852 marea era liniștită, Alfred dormise bine după seara petrecută cu hirsutul, sprâncenatul căpitan John Turner. Se discutaseră veștile din Anglia, se bârfise viața politică londoneză și, mai ales, se băuse până târziu în noapte mult *cachaça*, nobilul distilat de trestie de zahăr (mult superior romului alb, care este un produs ordinar de melasă); nu de alta, dar după patru ani petrecuți în jungla amazoniană, pe Río Negro și pe Uaupés, tânărul explorator avea adesea nevoie de un mic ajutor cu efect soporific. Deși se obișnuise de multă vreme și cu legănatul velierului, și cu zgomotul valurilor care loveau ritmic coca, adormea foarte greu. Calomelul și *cachaça* combinată cu lămâie, usturoi și miere, bine cunoscută ca un eficient tratament împotriva gripei și a frisoanelor de orice fel, își făcuseră și ele efectul; și asta era foarte bine, pentru că de la o vreme avea febră în fiecare seară. Febră și friguri. Marea lui grijă era ca nu cumva cauza să fie necruțătoarea și misterioasa febră galbenă, care adusesese sfârșitul multor europeni călători la tropice

(fratele lui mai tânăr, Herbert, fusese răpus de febră galbenă în 1851, la Pará, în doar câteva zile); dar uite că acum trecuse o noapte bună și poate că lucrurile așa vor rămâne. După ouăle cu șuncă ajunsesse la cafea, când a început să aibă impresia că ceașca de tablă are un miros ciudat, parcă de zahăr ars. Ba nu, mirosul venea de dincolo de cabină...

„’Neața, domnule Wallace, îmi pare rău că trebuie să vă stric micul-dejun“. Căpitanul a dat buzna în cabină, a trântit ușa de perete și s-a repezit să explice: „Cred că la bord ceva a luat foc; vă rog mult, haideți să vedem despre ce e vorba“. Când au ajuns pe punte, vasul era acoperit înspre provă de un fum gros, alb, care însă părea la acel moment un abur fierbinte provenit mai degrabă de la o vegetație tropicală supraîncălzită decât de la un foc deschis. Au coborât imediat în depozit, dar acolo era deja un foc mocnit, evident sursa fumului. Incendiul nu putea fi localizat, atmosfera era irespirabilă, nu se vedea nimic, nu te puteai orienta în nici un fel. Vasul transporta *Piassaba* (adică *Leopoldinia piassaba*, ar zice naturalistul)¹, fibrele de palmier din care se produceau cele mai bune măhuri din lume, o mare cantitate de cauciuc din latex și, desigur, prețiosul *balsam de capivi*, zis și *copaiba*, uleiul aromatic, volatil, produs în Brazilia de arborii *Copaifera*, cu efect miraculos în tămăduirea bolilor aparatului urinar. *Copaiba* este extrem de inflamabilă, motiv pentru care se depozitează cu precauții speciale în butoaie metalice îngropate în nisip în cala vaselor care o transportă peste Atlantic. Bunul căpitan-tăuraș Turner, care nu se făcea remarcat printr-o inteligență ieșită din comun, ba chiar lăsa mult de dorit la acest capitol, era și coproprietar al bricului *Helen*. De aceea se concentrase asupra raportului cost-beneficiu și ajunsesse la concluzia creatoare că profitul ar putea fi maximizat dacă în loc de nisip s-ar utiliza... tărâțe de orez! Obținute pe un preț de nimic, i-au părut mintosului lup de mare la fel de bune la stabilizarea mecanică a butoaielor metalice cu *copaiba* ca și nisipul care, ca material de construcții

ce era, se găsea cu o anumită dificultate la Belém. Adevărul este că acele nenorocite de butoaie stăteau la fel de bine în maldărul de coji uscate de orez ca și în nenorocitul de nisip. Astfel că, până la urmă, aranjamentul mărfurilor în cala vasului era o formulă perfectă de declanșare a unui incendiu, ba chiar o bombă cu ceas; mișcările de ruliu și tangaj ale bricului în cursul traversării Atlanticului produceau repetate fricțiuni ale volatilului amestec de uleiuri vegetale cu patul de tărâțe uscate. La temperatura extrem de ridicată la care se ajungea oricum la traversarea tropicelor, este de mirare că o catastrofă s-a lăsat așteptată atâta vreme. În cele câteva momente în care Turner a mai avut ocazia să conducă acțiunea și să ia decizii, a ales de fiecare dată opțiunea pierzătoare. Sangvin și impetuos cum era, s-a repezit să vadă sursa fumului albicios ce ieșea deja în suluri groase din cală și a răcnit la marangoz ordinul să facă o gaură în punte, astfel încât să aibă acces rapid, direct să inspecteze încărcătura. Curajul nu-i lipsea. Wallace, care a înțeles pe dată ce dezastru urmează, nu a mai apucat să-l oprească pe dulgher să spargă peretele. La fluxul puternic, brusc, de aer, amestecul de fibre de *Piassaba*, ulei volatil și cauciuc a început să ardă în vâlvătăi. De acum, nici vorbă ca incendiul să mai poată fi controlat. Wallace îi șoptește printre dinți căpitanului Turner să lase la apă cele două bărci de salvare și să facă singurul lucru care mai putea fi făcut: să dea disperatul ordin de abandonare a navei, ceea ce execută imediat, urlând până i se umflă periculos de tare ambele vene jugulare externe. Mai ales că exploratorul nostru terminase mesajul confidențial, pe care i-l șoptise la ureche cu constatarea rece a cruntei realități: „...și ești un tâmpit!”

Wallace coboară în cabină în încercarea de a mai lua ceva haine, câteva caiete din prețiosul jurnal cu notele de călătorie pe Amazon, Río Negro și Uaupés, un ceas de tinichea, o pereche de ghete și câteva desene cu pești, păsări și insecte care se aflau din întâmplare la îndemână. Tot restul era pierdut.